

Balcanologia

I. PROBLEMA BALCANICĂ

Problema balcanică constituie una din grelele ipotece prin care gândirea politică a sec. XIX apasă încă asupra continentului nostru și, pe cale de consecință, asupra lumii întregi. Principiul naționalităților și, mai târziu, dreptul de autodeterminare al popoarelor nu și-au găsit în zona noastră, la timpul potrivit, soluția potrivită. Făurită în Occident și pentru Occident, ideea statului național a fost împrumutată Balcanilor (sau impusă) cu întregul său conținut economic, juridic și politic; nu s-a făcut nici un efort de adaptare a ideii la condițiile regiunii noastre. (Pe vremea aceea, oamenii de stat și diplomații nu prea țineau seama nici de geografia economică, nici de cea umană.) Este greu de găsit în istoria universală un alt exemplu din care să se vadă mai bine ce serie catastrofală deschide aplicarea oarbă a unei idei, atunci când se face cu desconsiderarea marilor realități naturale.

Astfel, la deschiderea succesiunii Imperiului Otoman, în loc să se adopte soluția federală – întrevăzută de Rigas, precursorul revoluției grecești –, delimitarea noilor state s-a efectuat după concepția despre frontiere pe care o avea Europa occidentală la acea dată: o concepție rigidă, absolută – adevărate ziduri chinezești. S-a uitat însă că Spania, Anglia, Franța, Italia sunt mari „unități” fizice, compartimente geografice, despărțite prin frontiere naturale care au favorizat de timpuriu cristalizarea națiunilor și formarea statelor naționale. (În Balcani, aproape toate frontierele sunt convenționale!) S-a uitat, de asemenea, că la constituirea statelor occidentale au contribuit, în afară de aceste puternice frontiere naturale (Alpii, Pireneii, Marea Măneacă, Rinul etc.), și anume condiții economice favorabile care le-au asigurat independența materială (producție complexă, comerț, industrie, colonii); s-a uitat mai ales că Peninsula Balcanică în întregime abia alcătuiește, sub raportul geografiei economice, o *unitate*, avându-și legile ei naturale, de compensație și echilibru care n-au îngăduit niciodată în trecut „frontiere” interioare de valoare separativă de celor care au despărțit popoarele occidentale. Ieșirea pe calea principiului naționalității dominante din această „indivizie” a dus la spargerea violentă a unității și a deschis seria marilor convulsii urmate de sângeroase războaie de acaparare.

S-a desconsiderat de asemenea comunitatea de cultură și civilizație născută din lunga conviețuire, precum și din faptul că, în linii generale, popoarele balcanice au fost supuse, în toate timpurile, acelorași sisteme politice și au stat sub înfrîngerea acelorași curenți de idei.

S-a ignorat, în sfârșit, fondul etnic comun și, mai ales, acel milenar amestec de rase care a făcut – încă din antichitate – ca valoarea ideii de naționalitate să fie foarte relativă în Balcani.

La trasarea noilor frontiere, s-a văzut cât de grea era o astfel de operație, din pricina interferențelor etnice: grupuri albaneze, aromânești și slave până în inima Greciei; emigrație greacă peste Tracia, Macedonia și Epir, până în Albania meridională și de-a lungul tuturor coastelor; infiltrațiuni și colonizări bulgare în câmpia munteană; așezări compacte românești până în văile Balcanilor și până în centrul Serbiei vechi, populații turcești din vremea colonizării militare a imperiului – iată câteva numai din aspectele „mozaicului” etnic pe care îl înfățișa Peninsula la ieșirea de sub dominația otomană. Fiecare stat nou constituit a primit în mod firesc un mare număr de alogeni. Ce a urmat se știe. Guvernele noilor state, pentru a desăvârși aplicarea ideii de stat național, au purces la „omogenizarea” conținutului, adică la deznaționalizarea și asimilarea silnică a alogenilor. (Un drept al minorităților nu exista în acele vremuri.) Militată de politicieni fără scrupule și de coterii de interesați, ideea statului național a degenerat în zona noastră către forme de șovinism și violență; micile națiuni balcanice s-au angajat în mari acțiuni imperialiste în care nu o dată a fost folosit mitul națiunii predestinate. Am avut un imperialism grec, care a urmărit cu tenacitate ideea reconstituirii Imperiului Bizantin; un imperialism bulgar, inspirat de amintirea țarului Simeon și altul sârbesc – influențat, de asemenea, de glorioase amintiri medievale. Și de ce n-am mărturisii-o? Cronica sec. XIX înregistrează și o tresărire imperialistă românească: un memoriu al lui Anastasie Panu, caimacamul Moldovei, către Napoleon III prin care sugerează reînțemeierea unui „imperiu latin” în Peninsula, sprijinit de mecedoromâni la interior și de Franța în afară! Ciocnirea tuturor acestor tendințe imperialiste și acțiunea silnică pentru deznaționalizarea alogenilor au dus la cunoscutele războaie – printre cele mai crude pe care le-a cunoscut Europa. (Vezi Colecția Carnegie pentru războaiele balcanice 1912-1913. Ancheta cu caracter internațional.)

II. NAȚIONALITATEA BALCANICĂ

Fără a nega importanța lingvisticii comparate pentru determinarea limitelor între marile grupări de popoare, ne îngăduim a atrage atenția forurilor științifice competente că în această zonă a continentului, caracterizată printr-un permanent „haos etnic”, nu se mai poate face din limbă criteriul unic și exclusiv pentru stabilirea înruderilor dintre popoare, așa cum s-a procedat în trecut. Criteriul lingvistic, aplicat în mod absolut, a contribuit și el la procesul de „dezintegrare” operat în corpul unității balcanice. S-a legitimat astfel radicala separațiune a unor popoare, deosebite într-adevăr prin limbă, dar foarte înrudite prin structura lor etnică și sufletească și prin trecutul lor istoric de atâtea ori comun.

S-a vorbit odinioară de „homo europeus”, iar mai târziu, de „homo austriacus” – tipuri care reprezintă caracterele fundamentale (pe deasupra particula-

rităților etnice) ale anumitor zone din geografia umană a continentului, cu civilizația lor specifică, cu regimul lor administrativ și cu o cultură în complexul educativ al căreia au trăit veacuri întregi.

Cu cât mai îndreptățit s-ar putea folosi pentru zona noastră aceeași expresie: „homo balcanicus”. Căci acesta este adevărul: omul din Peninsula Balcanică – din orice parte a ei – participă în fond, prin toată structura lui etnică, mintală și sufletească, la mai multe naționalități. Fără a nega, firește, diferența specifică care îl leagă de totalitatea membrilor națiunii în sânul căreia s-a născut și a cărei limbă o vorbește, vom constata totuși că, pe deasupra, el mai este membru – prin legături organice, ce vin dintr-o complexă și îndelungată ancestrajie – și al mării comunități balcanice. Pentru a ilustra complexitatea acestui proces de etnogeneză, unic în felul său, vom înfățișa, în linii cu totul generale, câteva din principalele lui aspecte. Și fiindcă factorii geografici au avut un rol atât de important în nașterea și dezvoltarea acestui „vârtej” de rase și popoare din amestecul cărora a rezultat societatea balcanică din zilele noastre, vom releva, de la început, *asezarea și relieful*.

Larg deschisă spre Nord, către câmpiile Europei centrale și, prin canalul dobrogean, către Rusia meridională; despărțită de Italia printr-o mare strâmtă și legată de Asia Mică prin insulele Mării Egee și Strâmători, ea a oferit pretutindeni, în toate veacurile, căi ușoare de penetrație. Nu este de mirare deci că atâtea civilizații și rase din Orient, din Occident, de la Nord și de la Sud s-au întâlnit și s-au amestecat pe solul ei. (Un erudit geograf a spus cândva că Peninsula Balcanică alcătuiește „un bloc geografic și geologic intermediar între Europa și Asia”.) Vechimea acestor încrucișări de rase și popoare a fost urmărită de cercetători până adânc în preistorie.

Nu mai puțin structura muntoasă a scoarței, brăzdată și sfărâmată în toate sensurile de văi adânci, longitudinale și transversale, a împiedicat, la rândul ei, popoarele balcanice să-și păstreze, în limite precise, individualitatea lor etnică. Ca totdeauna, zonele cele mai aride au fost și cele mai prolifiche; excedentul lor demografic a fost unul dintre principalii factori de interferență care explică „mozaicul” etnic din Peninsulă. Întregul fenomen alcătuiește o constantă și o caracteristică a etnografiei balcanice. Savantul jugoslav Jovan Cvijic a studiat-o pe teren și i-a descoperit întregul mecanism funcțional. Harta așa-numitelor „curente metanastase”, elaborată de el, înfățișează o vastă rețea de fluvii umane care izvorăsc din zonele muntoase ale Peninsulei și curg către aceleași regiuni, păstrând cu statornicie milenară aceleași albi. (Unul dintre aceste curente, care duce excedentul demografic al regiunilor dinarice – și al Albaniei, mai ales – către Grecia, poate fi urmărit din epoca antichității elene până în pragul epocii moderne.)

Vechimea amestecului de rase și popoare în Peninsula Balcanică se pierde în negurile preistoriei. Așa, de pildă, savantul german Willamowitz afirmă că prima fuziune a clanurilor grecești cu cele traco-ilire a avut loc pe văile Moravei, înainte de așezarea grecilor în Elada! Mai târziu, după ce s-au lovit de ariditatea țării către care i-au împins marile valuri migratorii, ei au pornit acea mișcare de expansiune de-a lungul tuturor țărmurilor și, cu deosebire, către regiunile pontice și dunărene.

Simbioza cu strămoșii noștri și cu alte seminții tracice a creat, încă din veacurile VI și V î.e.n., acea categorie de semi-greci numită de Herodot „mixellines”, care prefătau cosmopolitismul elenistic și bizantin și care în țările române, de pildă, au alcătuit încă una din constantele geografiei umane nu numai în populația urbană, cum se crede, dar și în cea sătească.

Cucerirea romană a provocat la rândul ei noi deplasări etnice și o rapidă mișcare de asimilare a populației traco-ilirice, cu deosebire în zonele de șes. În perioada migrațiunii popoarelor noi, „marea slavă” acoperă până în Peloponez Peninsula, asimilând o mare parte din traco-ilirii romanizați, albanezi, greci, macedoneni, epiroți etc. După potolirea migrațiunilor, procesul de deznaționalizare se dezvoltă în sens invers; slavii sunt cei care se elenizează, românizează și albanizează. (În Grecia mai erau încă în sec. XIV grupe de slavi neasimilați, în timp ce în Albania, în lungul coastei, mai ales, unele insule slave au rezistat până în sec. XIX.)

„Diaspora” românească nu este mai puțin interesantă pentru această complicată etnogeneză balcanică. În Evul Mediu, și chiar mai târziu, mai exista încă o numeroasă populație românească în Dalmația și Croația, în Epir și în Tesalia (Vlahia Mare), în Etolia (Vlahia Mică), apoi în împrejurimile Pryzrendului, în Balcani (Vlahia Asanizilor) și la nord-est de Balcani; în sec. XIII, ei sunt menționați și în Tracia. În regiunile din sudul Peninsulei și, mai ales, în țările grecești, haosul a crescut neconținut, până în pragul vremurilor moderne, din pricina marilor migrațiuni albaneze. Urmele acestor curenți migratorii se găsesc până în zilele noastre (sate întregi albaneze în jurul Atenei și chiar în Peloponez).

Începând însă din sec. XIV, elenismul înaintează din nou victorios către Nord, asimilând mase importante de albanezi, slavi și aromâni. Acest proces a continuat până foarte târziu. După invazia turcească, alte triburi albaneze coboară din munții patriei lor și pătrund adânc în masa populațiilor sârbești, până la 200 km de patria lor. (Este destul de reușită gluma unui călător care scria cândva că sunt mai mulți albanezi în Iugoslavia sau în Grecia decât în Albania.)

În timpul dominației turcești, migrațiunile dintr-o regiune într-alta a Peninsulei au continuat într-o cadență rapidă. Războaiele, răzcoalele – și represiunea lor – au provocat deplasări masive, iar islamizarea unora dintre ținuturile rebele a deschis și poarta amestecului cu elementele turcmene. Dar, în timpul stăpânirii turcești – ca și în timpul celei bizantine –, „haosul etnic” a sporit enorm prin importante curenți venite din Asia Mică și prin neîncetate transferuri în cadrul politicii demografice dusă de aceste imperii. Alături de o numeroasă populație de păstori turci aduși din Asia și stabiliți în văile orientale ale munților Balcani, Rodope, Pirin și Macedonia, mai sunt menționate grupuri de populație siriacă și armeană. Bulgaria oferă astfel amestecul cei mai eclectic, exemplu tipic pentru aproape întreaga Peninsulă: pe vechiul fond trac s-au suprapus colonizarea romană, apoi un amestec slavo-turanian – cu bulgari, pecenegi și cumani – în mijlocul cărora s-au topit, din Evul Mediu și până în zilele noastre, masa românilor din Vlahia Asanizilor, mari grupuri de armeni, grecii pontici, albanezi și un important transfer de populație siriacă. Macedonia și Epirul prezintă același intens amestec de popoare și rase. Și

în Dacia lucrurile s-au petrecut la fel. Peste vechile populații dacice și scitice s-a așternut colonizarea romană (în șesuri a avut un pronunțat caracter latin, iar prin orașe, mai mult oriental, microasiatic); peste aceștia, Dacia a primit însemnate grupuri aparținând popoarelor noi: slavi, în primul rând, și diferite seminții turanice, îndeosebi cumani și pecenegi, care au intrat, desigur cu importante procente, în formarea poporului nostru, ca și a celui bulgar.

Aceste indicații sumare sunt suficiente pentru a ilustra vechimea și intensitatea încrucișărilor de rase și civilizații de pe pământul Peninsulei și, totodată, cât de precară și incertă rămâne ideea de naționalitate în această lume; ea nu mai este în realitate o noțiune etnică, ci mai mult una politică și culturală. De altfel, același amalgam etnic caracteriza Peninsula și la anul 1400. Un scriitor bizantin, care înfățișează cariera principelui Ivanco cu prilejul cuceririi orașului Arta, dorind să-i identifice originea etnică, spune că era de naționalitate „sârbo-arvanito-bulgaro-vlah”! Nu trebuie să ne mirăm deci că mai există și azi unele regiuni prin Epir, Thesalia, Macedonia, Banovina Vardarului, Albania etc. în care diversitatea etnică provoacă încă diferite forme de bilingvism și trilingvism.

În aceste condiții de fuziune și confuziune etnică, ne dăm repede seama cât de intens a fost schimbul de influențe între aceste popoare și, cât de ușor, elemente importante de cultură și civilizație au trecut de la unul la altul. Dar mai ales: cât de deplasată și ridicolă ne apare exaltarea particularismelor naționale.

Din toate cele spuse mai sus rezultă pentru omul de știință acest adevăr: *viața nici unui popor balcanic nu mai poate fi studiată separat*. Ea ne înfățișează imaginea geometrică a unor cercuri care se întretaie cuprinzând arce comune. Cercetarea științifică în Peninsula Balcanică – în lingvistică, istoriografie, etnografie, folclor, economie, artă, literatură etc. – nu mai poate fi ferecată în secțiuni naționale, ci unificată printr-o strânsă cooperare intelectuală și prin aplicarea tenace a metodelor comparate în câmpul tuturor disciplinelor amintite mai sus.

Un veac de războaie și polemici veninoase au exacerbât până la forme degradante specificul național și, în general, pe toate planurile culturii, diferențele specifice. A venit timpul ca, fără a ignora pe acestea, să punem în sfârșit, în lumina curată a științei adevărate, *elementele comune*, fondul fratern, factorii de unitate ai lumii balcanice. Schițăm mai jos, în linii sumare, principalii factorii care au dat acestei lumi caracterele ei comune și care legitimează ideea „naționalității balcanice”.

III. PRINCIPALII FACTORI DE UNITATE AI LUMII BALCANICE

1. *Substratul: traco-ilirii și elenismul*. Substratul traco-ilir este desigur unul din fundamentele etnice ale Peninsulei. În doze mai mari sau mai mici, îl găsim la baza tuturor popoarelor balcanice. Un erudit cercetător al problemelor balcanologiei, Jacques Ancel, spunea cândva că surprinzătoarea unitate a folclorului balcanic – care a supraviețuit dominației bizantine, slave și turcești – vine din acest fond de cultură tracă. Un scriitor prebizantin, din sec. IV, care a străbătut prin văile

Balcanilor, scrie că a auzit și el, cu acel prilej, vestitul cântec de jale pe care îl scot din fluierile lor păstorii locali. (Desigur, doina!) După războaiele medice, noțiunea de grec se va extinde prin asimilarea unor importante mase de traci, iliri, epiroți, macedoneni etc. Cercetările arheologice din ultima vreme ne arată în ce măsură micile regate traco-ilire, cu o economie strict agrară, datorează dezvoltarea lor simbiozei cu marile centre elenice. Acestea devin surse de importante venituri pentru regii indigeni. (Desigur, unul din principalele suporturi financiare, care a înlesnit în vremea lui Burebista evoluția Daciei către statul centralist, l-au dat aceste cetăți.)

Mulți dintre regii traco-iliri aveau mame sau soții venite din cetatea elenă. Schimbul de influențe devine astfel intens în toate domeniile (cultură, moravuri, instituții, limbă etc). Sunt destule indicii din care se constată adâncirea fuziunii elenotrace încă din perioada imperiului atenian și apariția acelor semigreci (mixellines) care – cum am arătat mai sus – prefăta civilizația elenistică și bizantină. Astăzi se cunoaște originea tracă a unui mare număr de personalități reprezentative din viața politică, intelectuală și militară a Greciei vechi. (Între alții, scriitorii Antistene, Herodicos, Eschil, Menandru, Tucidide, Demostene.) Platon mărturisește că datorează mult din concepția sa despre suflet gândirii religioase trace; tragedia greacă se naște din reprezentările dramatice ale cultului dionisiac, iar muzica și zeul ei însuși (Orfeu) vine în Elada tot de la traci. Dar panteonul elenic are și alte împrumuturi primite o dată cu asimilarea clanurilor trace în elenism.

2. Federalismul macedonean și civilizația elenistică. Pe bazele puse de elenism, regii macedoneni – Filip II și Alexandru cel Mare – au meritul de a fi făcut o primă unificare a lumii balcanice. Ei au folosit forța pentru a înfrânge particularismul „polisului” grec și al clanurilor traco-ilire. Încercarea de a integra și Dacia în această vastă uniune politică nu a izbutit însă și, după o expediție de o zi în câmpia munteană, Alexandru cel Mare s-a retras. Dar dacă politicește Dacia a rămas în afara uniunii balcanice realizată de macedoneni, în schimb, sub raportul economic, ea s-a integrat cu totul și în mod firesc. Bogatele tezaur de monede macedonene și grecești din epoca aceasta, descoperite în diferite regiuni ale Daciei, constituie dovada cea mai sigură.

În faza imperială macedoneană are loc introducerea masivă a popoarelor balcanice în modul de a trăi al poporului grec, în cultura și civilizația lui. Prin opoziție la vechiul spirit strămoș al cetății („cine nu este grec e barbar”), Isocrat spune acum că „nu este grec cine se naște grec, ci acel care trăiește, gândește și se comportă ca un grec”. O civilizație de tip urban se dezvoltă sub scutul forței macedonene. Ea va avea o deosebită intensitate pe țărmurile Mării Negre, la Dunărea de Jos și în lungul marilor văi longitudinale ale Peninsulei (direcția Sud-Nord). Sub „diadohi”, în tot cursul epocii elenistice, procesul de urbanizare în Peninsula Balcanică și de grecizare a culturii popoarelor ei va continua.

3. Romanitatea. În Peninsula Balcanică romanii s-au prezentat ca glorificatori ai lui Alexandru cel Mare și continuatori ai lui (prin orașe, ei refăceau statuile marelui cuceritor). Sub stăpânirea lor, elenismul și factorii civilizației elenistice

și-au continuat opera cu deosebire în provinciile de sud, în cele pontice și în bazinul danubian. Paralel s-a dezvoltat și acțiunea Romei. Valoarea romanizării, ca factor unificator, este îndeobște recunoscută (judecând după amploarea colonizărilor, extinderea limbii latine, după admirabila rețea de drumuri, după importantul număr de orașe noi, după organizarea ce li se dă și după intensificarea relațiilor comerciale). Armata romană este de asemenea un factor de primă însemnătate în opera de apropiere și unificare a diferitelor seminții balcanice. Traco-ilirii alcătuiesc cele mai bune legiuni romane și principalele efective ale marinei. Un istoric din zilele noastre constată o adevărată „balcanizare” a armatei romane. Apar acum și forme de patriotism local, care promovează cu ajutorul legiunilor recrutate în provinciile Peninsulei o impunătoare solidaritate balcanică capabilă de „pronunțamente” care au pus în primejdie chiar unitatea imperiului. Un însemnat număr de generali ridicați din rândurile acestor traco-iliri romanizați ajung împărați (Aurelian, Dioclețian, Constantin cel Mare etc.). Unii dintre aceștia nici nu domnesc la Roma, ci rămân pe loc și guvernează imperiul din centrele militare ale Peninsulei Balcanice. Dioclețian supraveghează de la Salona (prima „Romă balcanică”) aplicarea faimoasei tetrahii, iar Constantin cel Mare stă ani de zile la Sirmium și la Serdica (Sofia). Prietenilor care îl cheamă la Roma el le scrie: „Serdica este Roma mea”. După ezitări destul de lungi între Sirmium (în apropiere de Belgrad), Serdica și Salonic, însăși capitala imperiului se mută definitiv din peninsula italică în cea balcanică, la Bizanț. De aici înainte, lumea balcanică devine una din principalele baze militare și economice ale imperiului, iar acțiunea de unificare a ei prin mutarea sediului statului a făcut un mare pas înainte.

4. *Bizanțul*. Cel mai important factor de unitate al lumii balcanice a fost însă Imperiul Bizantin. Prin lungă sa durată (peste o mie de ani); prin tehnica lui administrativă servită de un personal savant specializat; prin instituțiile sale superioare, care cumulau experiența statală și a Occidentului și a Orientului; prin arta, cultura și faimoasa lui organizare ecleziastică, Bizanțul a dat lumii balcanice caractere comune indelebile. Operațiunea ce a avut să săvârșească a fost cu atât mai grea cu cât a trebuit să rezolve grelele probleme provocate de migrațiunea popoarelor noi care adesea și-au deschis drumul spre Europa prin Peninsula Balcanică. Datorită politicii demografice dusă de bizantini, migrațiunile au devenit și ele un factor important al unității balcanice. În scopul de a sfârâma și fixa grupurile prea puternice, bizantinii practicau intens sistemul dispersiunilor prin transferul de populație dintr-o regiune în alta. În felul acesta, imperiul a grăbit pe de o parte „balcanizarea” noilor popoare, iar pe de alta a infuzat vechilor populații vigoarea clanurilor migraatorii. Printr-o tehnică juridică și administrativă totdeauna suplă, aceste grupuri erau integrate apoi – foarte adesea cu întreaga lor ordine cutumieră – în structura militară a temelor. Raportul între dreptul bizantin și instituțiile comune lumii balcanice pune în lumină o dată mai mult puterea de rezistență a ordinii juridice creată de bizantini în Balcani și însemnătatea ei în opera de unificare a acestei lumi. Dar influența unificatoare a factorului bizantin s-a exprimat tot atât de puternic prin literatura de toate genurile, prin arhitectură și, în general, prin arta bizantină.

5. *Factorul slav*. Slavii, prin larga lor răspândire pe suprafața întregii Peninsule Balcanice din Carpați până la capul Matapan, alcătuiesc încă unul dintre factorii de primă însemnătate ai unității balcanice. Ei au reușit cel mai mult dintre popoarele noi să-și pună pecetea pretutindeni în peninsula. Dar, la rândul lor, și slavii au suferit după intrarea în Peninsula Balcanică o puternică influență datorită substratului traco-ilir, romanității, educației politice și intelectuale a Bizanțului, ortodoxiei, simbiozei cu românii balcanici și, în sfârșit, Islamului. Această „balcanizare” a triburilor slave care s-au așezat în diferite regiuni ale peninsulei se mai datorește și factorilor biogeografici, îndeosebi reliefului. Într-adevăr, în diversitatea acestui relief – frânt într-un mare număr de mici țărișoare (zupa) – slavii și-au pierdut unitatea și mai ales acel spirit gregar care făcuse altădată forța lor irezistibilă. Vechea anarhie a triburilor traco-ilire s-a imprimat și stratului slav. Aceasta explică marea diferențiere care s-a produs între slavii balcanici și celelalte popoare slave.

Inițiativele politice ale bulgarilor slavi și ale sârbilor, ca și încercările lor de a grupa lumea balcanică pentru a se substitui Bizanțului alcătuiesc un capitol important care, de asemenea, a atins de aproape viața tuturor popoarelor balcanice. Studiul atent și onest al acestor inițiative arată cât de greșită este concepția acelor istorici care au vroit să vadă în diferitele imperii bulgare sau sârbești state naționale în sensul modern al cuvântului. (La fel se prezintă lucrurile și cu Ungaria Sf. Ștefan.) În realitate avem a face cu un gen de asociații balcanice ai căror șefi nu au gândit cătuși de puțin să întemeieze state naționale, ci dimpotrivă, erau stăpâniți de ideea imperiului universal. Titlurile pe care și le-au luat – czar, la bulgari și kralj, la sârbi – exprimau ambiția de a fonda sau de a succede unei împărății universale. Este adevărat că fondatorii acestor state nu mărturisesc în titlurile lor caracterul unei astfel de asociații, dar el se denunță mai târziu prin documente și scrisul cronicarilor. (Așa, de pildă, scriitorul bizantin Acominatos, care scrie în sec. XII despre revolta asanizilor, declară categoric că Petre și Asan urmăreau uniunea vlahilor cu bulgarii „așa cum fusese ea înainte”, adică în epoca primului imperiu bulgar.)

6. *Islamul*. Stăpânirea turcilor osmanlii asupra Peninsulei Balcanice a ținut, cum se știe, mai bine de cinci veacuri. Ea a deschis drumul unor puternice influențe orientale și a lăsat asupra popoarelor balcanice o amprentă care amintește pe aceea pusă de arabi asupra Peninsulei Iberice. S-a remarcat cu multă dreptate că, dacă se compară cât de superficial frecvența elementului arab în graiul catalan, castilian și portughez cu aceea a elementului oriental, introdus prin limba turcă în toate limbile balcanice, rămânem cu impresia că și aici și acolo același factor spiritual a stat la baza cuceririlor. Islamul a adus cu el în Iberia, ca și în Balcani, urbanismul de culoare orientală și deprinderea populațiilor cu un nou stil de viață. De asemeni, deosebit de puternică a fost influența turcească în muzică, în costum și în moravuri. Dar și turcii dauorează foarte mult popoarelor balcanice. Și despre ei se poate spune că sub multe aspecte s-au „balcanizat”. Cercetările științifice au arătat, în vremea din urmă, în ce măsură Imperiul Otoman a reprezentat o continuare a

Imperiului Bizantin. Direcția pe care au luat-o în vremea din urmă cercetările istorice asupra istoriei otomane pun în lumină ampla colaborare a popoarelor balcanice cu regimul otoman. (Grecii în economie, epiroții și dalmatinii în marină, albanezii și bosniacii în administrație și în armată etc.) Cercetând locul ocupat de greci și aromâni în organizarea economică a imperiului și în cea ecleziastică; pe acela al albanezilor, bosniacilor și sârbilor în organizarea militară și în administrație, precum și participarea elementului dalmat și epirot la tentativele turcești de expansiune maritimă, ne dăm seama în ce măsură însăși stăpânirea otomană reprezintă totuși o grupare de interese balcanice – o continuare a Imperiului Bizantin (tema cărții lui N. Iorga, *Byzance après Byzance*). Sub domnia lui Soliman Magnificul, de pildă, locul balcanicilor apare deosebit de important în armată, în marină ca și la curte. De curând, un istoric grec a demonstrat, sprijinit pe izvoare turcești, că în marea ofensivă otomană pentru dominația Mediteranei orașele epirote de coastă au contribuit la înarmarea flotei și desigur nu este întâmplător faptul că însuși faimosul Cairedin Barbarosa, șeful pirateriei din Tunis (care avea sarcina să paralizeze navigația europeană în bazinul occidental al Mediteranei), era un grec din orașul epirot Parga. Este evident că o cercetare obiectivă care ar lăsa deoparte vechea mentalitate „cruciadă” și ar privi poziția popoarelor creștine față de puterea turcească nu prin prisma feudalității, ci și prin aceea a burgheziei, ar dovedi că, sub importante aspecte, Imperiul Otoman era și el o grupare de interese balcanice. În vremea din urmă, unii istorici greci au reluat în cercetare tema potrivit căreia orașele balcanice s-au închinat de bună voie turcilor și că însăși cucerirea Constantinopolului de către Mahomed II ar fi fructul unui pact secret al grecilor constantinopolitani cu sultanul (misterul de la Kerkoporta).

7. *Factorul românesc.* Intensa romanizare a Peninsulei Balcanice la sud și la vest de Dunăre a dat naștere, cum se știe, unei numeroase populații românești. Dar în timp ce la nordul Dunării poporul românesc a supraviețuit vicisitudinilor istoriei, la sud și sud-vestul fluviului, el s-a topit încetul cu încetul în masa popoarelor slave. Jirecek, primul mare balcanolog, a făcut remarcă interesantă că românii balcanici au fost și ei un important factor de unitate al lumii balcanice. Într-adevăr, „diaspora” pastorală a strămoșilor noștri din țările sud-slave a făcut ca influența lor să se resimtă pe cea mai mare parte din suprafața peninsulei atât în limbă cât și în ființa etnică a popoarelor conlocuitoare. Studiul atent al toponimiei, alături de acela al arhivelor iugoslave îndeosebi, a furnizat un imens material care demonstrează această ubicuitate.

ÎNCHEIERE

O prezentare mai largă a acestor probleme va trebui să cuprindă și ceilalți factori care au avut contribuția lor în geneza naționalității balcanice: vechea și noua ortodoxie, literatura, folclorul, muzica, artele populare și fondul lingvistic comun.

Studiul acestor factori ai unității balcanice, prin comisii și colective interbalcanice, puse sub îndrumarea tehnică și metodologică a unui mare institut, va duce la revizuirea și anularea multor „adevăruri consacrate”. O mare sforțare de muncă și primenire mintală trebuie făcută. Este vorba de înlăturarea înainte de toate a unei întregi mentalități care, prin trecerea timpului și printr-o educație condamnată (cu apelul neconținut la instincte), a căpătat adâncimi de conștiință nebănuite. Abia când această revoluție în spirite va fi împlinită se va putea trece cu șanse de succes la ceea ce vizionarii izolați au numit odinioară „Elveția Răsăritului”.

17